

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В АСПЕКТІ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО КНИГОВИДАННЯ

Творчість видатного українського педагога-просвітителя, письменника, вченого, громадського діяча Бориса Грінченка займає помітне місце в українській педагогічній науці. Актуальність комплексного дослідження педагогічної спадщини Бориса Грінченка в аспекті дитячого книговидання зумовлюється необхідністю з достатньою повнотою висвітлити особливості просвітницького руху в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття, показати, як він сприяв національному відродженню народу. Одна з невід’ємних складових творчості видатного педагога – його просвітительсько-популяризаторська діяльність, яка базувалась на принципах різнобічного розвитку об’єкта навчання саме через друковане слово.

Просвітницьку діяльність Бориса Грінченка високо цінували його сучасники: І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка, П. Грабовський, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, М. Павлик, В. Стефаник, В. Гнатюк, О. Кобилянська та інші видатні діячі української культури.

Педагогічна діяльність та творча спадщина просвітителя стали об’єктом дослідження М. Веркальця, А. Животенко-Піанків, О. Неживого, І. Пільгука, Н. Побірченко, А. Погрібного та інших науковців.

Проблема багатосторонньої просвіти українського читача з народу через популярні видання активно розроблялась Б. Грінченком. адже за існуючої на той час системи освіти це був чи не єдиний спосіб дати народові знання.

У справі видавництва книг для читання для дітей Борис Грінченко дотримувався принципу всебічного розвитку особистості. У своїх працях «Популярні книжки», «К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе» педагог виклав свої погляди на те, якими повинні бути книги для читання. Передусім, це мають бути видання рідною мовою. Спираючись на свій педагогічний досвід, він був переконаний, що розумовий розвиток дитини повинен бути цілеспрямованим, системним та безперервним та має забезпечуватися не лише в процесі занять у школі, а й поза її межами. І саме для цього необхідна дитяча література, щоб систематично впливати на дитину, виховувати її в потрібному напрямі. Б. Грінченко наголошував на тому, що книга повинна бути пройнята ідеалами добра, правди, краси й гуманізму. Він вважав, що за допомогою друкованого слова школярів треба знайомити не лише з кращими зразками української та зарубіжної літератури, а й з історією України та інших країн, географією, природознавством, медициною, основами наук. Керуючись цим, Борис Грінченко займається видавництвом народнопросвітніх книжок. Завдяки його зусиллям в умовах жорстокої заборони побачили світ книжки українською мовою. Усього за кілька років у

Чернігові вийшло 45 видань накладом близько 200 тисяч примірників [4, 80]. Серед них збірки «Хвиля за хвилею» (вірші та проза Б. Грінченка, А. Кримського, В. Самійленка, М. Коцюбинського, І. Франка), «Батькове віщування» (твори П. Куліша, Я. Щоголіва, Марка Вовчка, Любенського), «Вірна пара та інше» (твори Марка Вовчка, Ганни Барвінок, Є. Гребінки, М. Костомарова, Л. Боровиковського). Крім названих збірок, випущено також кілька оповідань М. Коцюбинського, Твори Т. Шевченка, «Приказки» Є. Гребінки, «Побратим» і «Хто винен?» Ю. Федьковича, «Байки» Л. Глібова, оповідання та вірші самого Б. Грінченка, збірки творів класиків української літератури ХІХ ст. «Криничка», збірка пісень «Живі струни». Разом зі своєю дружиною пише і випускає біографії українських письменників (Г. Квітки-Основ'яненка, І Котляревського, Є. Гребінки, П. Куліша, Л. Глібова).

Великого значення Борис Грінченко надавав книгам про історію України. При цьому він зазначав, що спочатку необхідно ознайомити маленьких читачів з окремими історичними постатями (святий Володимир, П. Сагайдачний, Б. Хмельницький, П. Дорошенко), а потім із епохами, які вони репрезентують. Таким чином побудовані його твори «Князь Ігор» (популярний переказ «Слова о полку Ігоревім») та «Як жив український народ (коротка історія України)».

Борис Грінченко також звертає увагу на видання творів класиків світової літератури: В. Шекспіра, Ч. Діккенса, Ф. Шіллера та ін. Особливої ваги просвітитель надає випуску казок, пісень, віршів для дітей. Він упорядкував та видрукував кілька збірок для дитячого читання «Думи кобзарські», «Колоски», «Веселий оповідач», «Народні українські казки», «Книга казок віршем», які містили кращі зразки народної творчості.

Ще за часи свого вчителювання за відсутності українських підручників Борис Грінченко створює «ГраMATку для науки читання і письма» та «Рідне слово. Українську читанку» для навчання своєї доньки та інших дітей рідній мові, «бажаючи, щоб рідною мовою озивалася до їх наука» [1, 61].

Грінченкова «ГраMATка для науки читання і письма» стала якісно новим підручником. Вона складається з двох частин: букварної та післябукварної, яка називається «Читання після азбуки». Наприкінці «ГраMATки» уміщена методична стаття під назвою «До вчителів». Успіх цього підручника був забезпечений не лише його правильною методичною побудовою, а і вдало дібраною інформацією для дітей та живим фольклорним матеріалом. Важливим чинником «ГраMATки» стало рідне слово, жива мова українського народу. У підручнику вдало використані українські народні прислів'я, приказки, загадки, байки, які мали велике виховне значення («хдіб усьому голова», «багато говориш – мало зробиш»).

На відміну від решти тогочасних букварів, які вміщували в основному тексти релігійного змісту та були написані російською мовою, а, отже, були незрозумілими українським учням, у «ГраMATці» Бориса Грінченка не було жодного релігійного канонічного твору. Натомість тут знаходимо твори Т. Шевченка, П. Куліша, Л. Глібова, що зробило його більш доступним і цікавим для дітей. Уперше «Українська граMATка» була надрукована у 1907 році, вдруге, не зазнавши змін, у 1917 році. Ним як підручником-букварем користувалися і в перші післяреволюційні роки. На з'їзді українських учителів

у 1917 році цей підручник характеризували як такий, що «цілком відповідає вимогам сучасної педагогічної думки. Зайве згадувати, що у ній звуки, слова і матеріал розміщений доладу. Добре автор зробив, що наприкінці вмістив «Слово для вчителя», де він робить коротенькі, але корисні для починаючих вказівки».

У тому ж році побачила світ і читанка «Рідне слово». До середини 20-х років минулого століття цими підручниками користувалися у школах України.

Дотримуючись принципу всебічного розвитку учня, Борис Грінченко у «Рідному слові» знайомить дітей у доступній для них формі з різними галузями знань. Тут знаходимо розділи, присвячені тваринам («Свійські та дикі тварини», «М'ясоїди, травояди, всеїди», «Тварини чотириногі та птахи», «Птахи свійські, співочі, хижі та болотяні», «Риба, гади, комахи та павуки») і рослинам («Квітки...», «Дерева садові, дерева лісові, кущі»), предметам побуту («Одяг, білизна, взуття», «Будівлі, меблі та посуд»), сімейним стосункам («Сім'я та родичі. Людські імена та прізвища»), громаді («Громада»), рідному краю («Рідний край»), науці («Наука») [2].

У цій читанці широко використана календарно-обрядова творчість, дитячий фольклор, народні пісні. Матеріалом для читання стали твори самого Бориса Грінченка, зокрема, байки «Свиня та кінь», «Скривджений вовк», «Журавель та горобець», «Мавпа та білка», «Павлова хата», оповіді «Лев», «Олень», «Зайці», «Метелик», «Троянда», «Про одяг», «Вечір», «Гроза», «Хлібороб», «На полі» та ін. Широко використані також поезії Т. Шевченка («Тече вода з-під явора», «Весна», «Світає»), Лесі Українки («Вишеньки»), твори П. Куліша («Удосвіта», «Бабуся»), байки Є. Гребінки («Пшениця», «Сонце і хмари»), Л. Глібова («Миша і пацюк», «Бджола і муха»), оповіді Марії Загірньої, О. Кониського, Я. Щоголіва, С. Черкасенка, С. Руданського, елементи збірок «Колоски», «Веселий оповідач», «Дзвінок». Таким чином, учні училися читати на кращих зразках народної творчості та творах українських авторів.

Велику увагу Борис Грінченко приділяв і художньому оформленню творів, що сприяло розвитку в учнів почуття прекрасного, допомагало краще сприймати текст. Отож у його підручниках були використані ілюстрації, які виховували в учнів любов до людини, природи, навколишнього світу.

Твори для дітей Бориса Грінченка видавалися окремими збірками. Серед них були казки, вірші, оповідання, розповіді про письменників: «Книга казок віршом», «Про пустині», «Про грім і блискавку», «Скарб та другі вірші», «Оповідання про гарний народ», «Оповідання про Євг. Гребінку», «Оповідання про Ів. Котляревського» та ін.

Літературну спадщину Грінченка використовували й інші видавці у своїх збірках. У 1905 році у Петербурзі вийшла з друку книга «Вінок. Перша читанка (хрестоматія) для дітей молодшого віку», упорядником якої був О. Білоусенко. Друге видання з деякими змінами вийшло у 1911 році у Москві. У ній уміщені твори Л. Глібова, П. Грабовського, Є. Гребінки, М. Загірньої, Г. Квітки-Основ'яненка, О. Кониського, М. Коцюбинського, П. Куліша, О. Пчілки, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка та ін. Широко представлені також вірші та оповідання Бориса Грінченка, такі як «Петрусь», «Самотнє дівчатко»,

«Ластівка», «Веснянка», «Подивись», «Гроза» та ін., уривки з «Української граматки» та казки з його збірок. Цю читанку вважали придатною для початкової школи, оскільки вона була складена чудовою народною мовою, багатою змістом, охоплювала усі галузі людського знання.

Починаючи із середини 20-х рр. ХХ ст. твори Б. Грінченка не друкуються і не вивчаються у школі. Лише з 60-х років учні починають вивчати творчу та педагогічну спадщину відомого українського педагога-просвітителя.

У сучасній школі із творчістю Бориса Грінченка знайомляться більше у середніх та старших класах, де учні вивчають біографію письменника, його оповідання «Украла», «Грицько», «Сам собі пан», байку «Сорока». У початковій школі вивчення його творчості передбачено програмою лише у четвертому класі. У читанці для четвертого класу вміщені його усмішки. Ширше з творчістю Бориса Грінченка учні молодших класів можуть познайомитися із різних хрестоматій та збірників художніх творів для позакласного читання. Фрагменти його поетичних та прозових творів знаходимо також у підручниках з рідної мови для початкових класів.

Борис Грінченко зробив вагомий внесок у справу систематизації української просвіти за допомогою друкованого слова на усіх її рівнях. Особливого значення набуває його діяльність в умовах відсутності української дитячої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грінченко Б. Українська граматика до науки читання й писання. – К.: Вік, 1907. – 64 с.
2. Грінченко Б., Грінченко М. Рідне слово: Українська читанка: Перша після граматки книга для читання. – К., 1912. – 187 с.
3. Неживий О. Для рідного слова. Творча спадщина Бориса Грінченка і проблеми національного виховання. – Луганськ, 1994. – 91 с.
4. Погрібний А.Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості. – К.: Дніпро, 1988. – 269 с.